

ВІДГУК

офіційного опонента *Кодлюк Ярослави Петрівни*
на дисертаційне дослідження *Свйонтик Олександри Олександрівни*
**«Читанка як засіб формування відповідальності в учнів початкової школи
(друга половина XX – початок XXI століття)»**,
подане на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Модернізація національного шкільництва, зокрема школи першого ступеня, що відбувається відповідно до «Концептуальних засад реформування середньої освіти: нова українська школа», передбачає формування учня як особистості, інноватора та патріота з активною позицією, який діє згідно з морально-етичними принципами і здатний приймати відповідальні рішення, поважає гідність і права людини. Зазначається, що виховний процес має бути невід'ємною складовою освітнього процесу і орієнтуватися на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні (гідність, чесність, справедливість та ін.) та соціально-політичні (патріотизм, повага до закону, відповідальність та ін.).

Неабияку роль у розв'язанні поставлених завдань відіграє підручник як модель цілісного процесу навчання, покликаний реалізувати не лише інформаційну, розвивальну та мотиваційну функції навчальної книги, а й виховну, основне призначення якої – повноцінно репрезентувати у книзі четвертий елемент змісту освіти (відповідно до культурологічної концепції змісту освіти, розробленої відомими дослідниками І. Я. Лернером та М. М. Скаткіним) – емоційно-ціннісне ставлення, тобто формувати у школярів систему цінностей. З огляду на зазначене вище дисертаційне дослідження Свйонтик О. О. є актуальним і своєчасним.

Аналіз змісту дисертаційної роботи дає підстави стверджувати, що автор чітко окреслила хронологічні межі дослідження, коректно сформулювала концептуальний апарат роботи (об'єкт, предмет, мету, завдання та ін.), доцільно відібрала комплекс методів, що в сукупності забезпечило логіку розгортання наукового пошуку.

На основі ґрунтовного аналізу історико-педагогічної, психолого-педагогічної та методичної літератури дисертантка розкрила сутність базового поняття дослідження – «відповідальність»: частина внутрішнього світогляду людини, що визначає її етичні, естетичні та культурологічні цінності, які згодом стають власними переконаннями; має інтегровану форму особистісного розуміння та діяльнісного прояву активної позиції дитини, різновекторний прояв у суспільно-творчій, здоров'язбережувальній, природоохоронній, культурній діяльності. А відтак конкретизує цей феномен через відповідні прояви: моральна якість, соціальний, емоційно-вольовий, поведінковий, змістове наповнення яких подає у дисертаційній роботі схематично (рис. 1.1, с. 70). Автором встановлено, що відповідальною особистістю може бути у ставленні до товаришів, однокласників, братів/сестер; до природи, громадських обов'язків, суспільно-корисної діяльності; у соціальних стосунках тощо. Таке глибоке розуміння сутності відповідальності як цінності значною мірою забезпечило правильний відбір текстового матеріалу читанок, який зорієнтований на формування цієї якості особистості.

Поглиблюють розуміння відповідальності, а відтак конкретизують шляхи репрезентації зазначеної цінності в підручнику такі теоретичні положення, виокремлені дисертанткою у ході наукового пошуку: стійке почуття відповідальності – це характеристика зрілої особи, але закладається воно саме в дитячі роки (с. 31); акцентується увага на важливості виховання молодших школярів за допомогою слова, тому читанка є одним із основних підручників, який сприяє формуванню у дітей світобачення, визначає їхній сенс буття (с. 70); актуалізується потреба формування відповідальності особистості на основі ознайомлення дітей із загальнолюдськими моральними цінностями засобами навчальної літератури (с. 41).

До незаперечних наукових здобутків дисертантки відносимо обґрунтовану періодизацію змістового наповнення читанок як засобу формування відповідальності в учнів початкової школи: перший період охоплює 1958–1971 рр.; другий – 1971–1985 рр.; третій тривав із 1985 р. по 1991 р.;

четвертий окреслений такими хронологічними межами: 1991–2015 рр. Показово, що обґрунтування здійснено з урахуванням відповідних детермінант – суспільно-політичних, соціально-економічних та культурно-освітніх, що надає роботі переконливості й доказовості.

Заслуговує уваги підхід автора до з'ясування основних характеристик (тенденцій) кожного із виокремлених періодів. Цей процес дисертантка здійснює не хаотично, а з урахуванням певних критеріїв (суспільно-політичних чинників, правового регулювання початкової освіти, нових методів навчання молодших школярів). Відтак у процесі дослідження вдалося встановити, що домінантна ознака читанок першого періоду – спрямованість їх змісту на формування в молодших школярів відповідального ставлення до трудової діяльності; навчальні книги з читання 1971–1985 рр. націлюють на формування відповідального ставлення до пізнавальної діяльності; оновлений зміст читанок, якими користувалися учні початкових класів у 1985–1991 рр., зорієнтований на формування відповідального ставлення до суспільно корисної діяльності; модернізований зміст читанок періоду державної незалежності України забезпечує набуття відповідальності як інтегрованої якості особистості. Щоб дійти таких висновків, дисертантка виконала складну аналітико-синтетичну діяльність, пов'язану з опрацюванням значного масиву тих навчальних книг, якими користувалися молодші школярі у досліджуваній період (1958–2015 рр.).

Таким чином дослідниці вдалося відтворити ретроспективу підручничкового забезпечення початкової школи з навчального предмета «Читання» майже за 60 років, що для вітчизняних підручничкознавців має неабиякий інтерес, оскільки поглиблює теорію шкільного підручника як концептуальну основу творення навчальної книги, зокрема її історичні аспекти про роль і місце підручника на певних етапах розвитку національного шкільництва, а також положення, що стосуються шляхів реалізації виховної функції у підручниках для початкової школи.

Виразна ознака дисертаційної роботи Свйонтик О. О. – її практична спрямованість, яка полягає в тому, що дисертанткою розроблено авторську програму курсу «Читанка як засіб формування відповідальності в учнів початкової школи: історія і сучасність» і хрестоматію «Виховуємо відповідальність (за творами В. Сухомлинського)». Матеріали дисертаційного дослідження збагачують зміст нормативних курсів «Історія педагогіки», «Педагогіка», а також розробленої нами навчальної дисципліни «Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті» для магістрантів спеціальності «Початкова освіта», яка вичитується у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка та кількох інших закладах вищої педагогічної освіти на факультетах, де готують фахівців з початкової освіти.

Захоплює, приємно вражає матеріал, представлений у додатках, зокрема це копії титульних сторінок та копії змісту читанок, якими користувалися у досліджуваний період; таблично представлений зміст читанок за такими параметрами: паспорт підручника, прояви відповідальності, автор, назва твору, сторінки, основна думка, завдання і запитання до тексту.

Основні результати дослідження пройшли належну апробацію: вони доповідалися на 24 науково-практичних конференціях різного рівня; висвітлені у 22 наукових працях автора (із них 9 статей у наукових фахових виданнях України, 5 – у зарубіжних виданнях); упроваджені в освітній процес закладів загальної середньої та вищої освіти.

Таким чином, коректно сформульований концептуальний апарат наукового пошуку, ґрунтовна джерельна база, чітка структурованість, логічний і послідовний виклад матеріалу, обґрунтовані висновки свідчать про вагомість виконаного дослідження, його теоретичну і практичну значущість.

У цілому високо оцінюючи дисертаційну роботу О. О. Свйонтик, вважаємо за необхідне висловити деякі зауваження:

1. Аналізоване дослідження стосується шляхів реалізації виховної функції підручників для початкової школи, яка передбачає таку послідовність

дій: підбір текстів, що репрезентують знання про ті чи інші цінності; розробку системи відповідних завдань і запитань, спрямованих на аналіз цих цінностей (залучення учнів до оцінної діяльності); емоційну насиченість навчального матеріалу (цінності засвоюються у зв'язку з емоціями). Нами констатовано той факт, що дисертантка професійно проаналізувала зміст текстів, вміщених у читанках досліджуваного періоду. Однак варто було також дослідити основні види завдань і запитань, які спрямовані на формування відповідальності як цінності (зокрема на оцінювання явищ, подій, вчинків; на встановлення причинно-наслідкових зв'язків; на аналіз емоцій і почуттів автора твору, дійових осіб, власні почуття і переживання).

2. Вважаємо, що варто було б у змісті дисертації більше уваги приділити чинним підручникам з читання авторів О. Я. Савченко та В. О. Науменко, які вперше побачили світ відповідно у 2002 і 2003 рр., рекомендовані МОН України, складені відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти, тривалий час видавалися у 2-х частинах (тому були належно ілюстровані), а технологія пред'явлення знань у них різна (бо це альтернативні підручники).

3. Матеріал, присвячений аналізу посібника для учнів початкової школи «Андрійкова книжка» (автори Т. Кирпа та В. Стрілько), лише опосередковано стосується проблеми дослідження, оскільки, по-перше, це не читанка, а книга з виховання культури поведінки молодших школярів, яка у 80-х роках минулого століття друкувалася в журналі «Початкова школа» у рубриці «Бесіди про моральне виховання»; по-друге, вона призначена для позакласної роботи з молодшими школярами.

4. Прикрашає історико-педагогічне дослідження Свйонтик О. О. вдало змодельована схема «Змістове наповнення читанок як засобу формування відповідальності в учнів початкової школи (1958–2015 рр.)» (с. 113). Однак вважаємо, що вона стосується не тільки першого періоду підручників з читання (як це представлено в дисертації), а і всіх інших, оскільки відображає, з одного боку, прояви відповідальності, а з іншого – детермінанти та виокремлені етапи

змістового наповнення читанок як засобу формування відповідальності, тому має передувати характеристиці цих періодів.

5. Дисертаційна робота значно виграла б, якби дисертантка сформулювала (за результатами дослідження) кілька рекомендацій авторам сучасних підручників щодо належного представлення у книгах навчального матеріалу, спрямованого на формування в молодших школярів відповідальності (імплементация досвіду).

Висловлені зауваження і побажання є рекомендаційними і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження. Аналіз дисертації засвідчує, що поставлені завдання у процесі дослідження були виконані. Зміст автореферату відображає принципові ідеї дисертаційної роботи. Опубліковані праці достатньо повно висвітлюють отримані автором результати.

Таким чином, за актуальністю, змістом, обсягом, обґрунтованістю вихідних положень, ступенем аналізу джерельної бази, рівнем теоретичного і практичного значення дисертаційна робота «Читанка як засіб формування відповідальності в учнів початкової школи (друга половина XX – початок XXI століття)» є завершеним науковим дослідженням, яке відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., а її автор – Свйонтик Олександра Олександрівна – заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

[Handwritten signature]

Я. П. Кодлюк,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки і
методики початкової та дошкільної
освіти Тернопільського
національного педагогічного
університету
імені Володимира Гнатюка